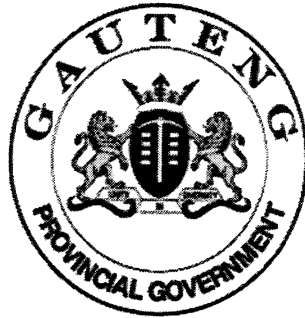

**SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
SENIORSERTIFIKAAT-EKSAMEN**

**OCTOBER / NOVEMBER
OKTOBER / NOVEMBER**

2004

**SEPEDI LELEME LA GAE
MAEMO A MAGARENG**

Lephephe la Pele

SG

109-2/1

6 pages

SEPEDI FIRST LANG SG: Paper 1

109 2 1

SG

**COPYRIGHT RESERVED / KOPIEREG VOORBEHOU
APPROVED BY UMALUSI / GOEDGEKEUR DEUR UMALUSI**

**KGORO YA THUTO YA GAUTENG
DITLHAHLOBO TŠA MAREMATLOU**

**SEPEDI LELEME LA GAE
MAEMO A MAGARENG
(Lephephe la Pele)**

NAKO: Diiri tše 2

MEPUTSO: 75

DITAELO:

- Lephephe le le na le dikarolo tše THARO.
- Araba dipotšišo ka moo o laetšwego karolong ye nngwe le ye nngwe.
- Dinomoro tša dikarabo tša gago di sepelelane le dipotšišo tša ntshe.
- Šomiša polelo ya maleba ye e hlwekilego mabakeng ka moka.

**KAROLO YA A
TEKATLHAOLOGANYO**

POTŠIŠO 1

Badišiša ditemana tše, gomme o arabe dipotšišo ka moka tše di latelago:

Ge go rekwa ditšweletšwa tša Afrika – Borwa o ka kgona go thuša ba bangwe. Molaetša go bareki o molaleng ebile o a kwagala. Ge o rata naga ya geno ya Afrika – Borwa, o ka kgona go e dira gore e be ye kaone. Ge o ka fela o lebelela leswao leo le laetšago gore ke tša Afrika – Borwa ge o yo reka le go thekga dikhampani tša Afrika – Borwa o tla be o thuša ba bangwe. Ka go dira se, o tla be o thekga tšweletšo ya mešomo le go kgatha tema go fedišeng tlhokego ya mešomo, bomenetša le bodiidi. Re ka kgona go šireletša mešomo yeo e lego gona, le go hlola mešomo ye mefsa ye e ka bago 22 go milione o tee wa diranta ge go rekwa ditšweletšwa tša Afrika – Borwa. Le ge go bonala e se taba ye kgolo fela ge o ka atiša ka dimilione tša batho ba gešo, ge ba reka ditšweletšwa go ka godišwa ekonomi ya rena le go hlola mešomo ye diketekete. Go šireletša mešomo le go hlola ye mefsa, ke se se lebeletšwego ke mokgatlo wa gagwe. Se se tlo thoma go aga bofsa, setšhaba le ekonomi tša Afrika. Go tla kgonega le go kaonafatša mathata a ekonomi, bomenetša le malwetši. Ke nako ya gore bareki ba nagane ka seo ba se rekago le gore ke ka lebaka la eng ba se reka. Nako e fihlile ya gore ge motho a reka a nagane gore go reka ga gagwe go lebeletšwe gore go thuše go lwantšha tlhokego ya mešomo, bodiidi le go fediša bonokwane. Ge o reka tša Afrika – Borwa, se se dira gore mang le mang a kgone go kgatha tema go direng gore Afrika – Borwa e be lefelo le lekaone. Modise o re, ke nako ya gore mang le mang a eme a sware bokamoso bja naga ye ka diatla tše pedi.

Ge ditšweletšwa tša Afrika-Borwa di ka rekwa ka bontši, dikhamphami tša Afrika-Borwa di tla tšwela pele ka go godiša peeletšo le tsenyo ya tšhelete, le gore go tla šoma batho ba bantši. Taba ye ga e lebelele gore o rate naga ya geno fela, e swanetše go ba e tšweletša ditšweletšwa tša maemo a godimo. Ka fao bašomi ba naga ye ba tla be ba laetša boitshepo ka seo ba se dirago.

City Press 22/09/2002

- 1.1 Ke ofe molaetša woo re o fiwago bjalo ka (Maafrika-Borwa) mo ditemaneng tša ka godimo? (2)
- 1.2 Ge o reka ditšweletšwa tša Afrika-Borwa o tla be o thuša naga ya geno bjang? Ngwala tše THARO tše di laetšago se. (3)
- 1.3 Re ka kgona bjang go šireletša mešomo yeo re nago le yona? (2)
- 1.4 Dikhamphani di tla kgona bjang go dira mešomo ge go rekwa ditšweletšwa tša ka nageng ye? (2)
- 1.5 Go ya ka wena go direga eng ge go se na mešomo? (2)
- 1.6 Na wena ge o lebeletše Afrika-Borwa e ka kaonafatšwa bjang? Efa ditsela tše PEDI. (2)
- 1.7 Efa tiragalo ye nngwe gape ya mohola setšhabeng sa Afrika-Borwa, yeo e tlogo tšweletšwa ke tiragalo ye o e filego mo go 1.3. (2)
- 1.8 Ntle le ekonomi le mešomo, molaetša wo ge o ka phethagala o tla thuša bjang? (2)
- 1.9 Kgetha seema se TEE fela go tše THARO tše di filwego, seo tlhalošo ya gona e sepelelanago le diteng tša temana ya ka godimo. Efa tlhalošo ya sona go kgonthiša kgetho ya gago.
(a) Mmetla 'šapo la tlala o betla a lebišitše wa gabo.
(b) Se se nkaganago se nthola morwalo.
(c) Moipolai ga a llelwe selo sa gagwe ke moropa ge o lla re a bina. (2)
- 1.10 Molaetša wo ga se wa go lebelela taba ya go rata naga ya geno fela, wo mongwe ke wa go dirang? (2)
- 1.11 Go ya ka wena ke eng seo se tla kgonthišago gore boleng (khwalthi) bja ditšweletšwa tša naga ya geno ke bjo bo sa sodišego? (2)
- 1.12 Naa Modise o reng ka ga taba ya gore go rekwe ditšweletšwa tša Afrika-Borwa? (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: [25]

**KAROLO YA B
KAKARETŠO**

POTŠIŠO 2

Akaretša temana ye ka go fa dintlha fela tše ŠUPAGO, o lebantšhitše maitshwaro a bafsa, ka methaladi ye e sa fetego ye lesome

Ke nako yeo ya ngwaga, mang le mang a lebeletšego barutwana bao ba tlogo ngwala moleko wa mafelelo a ngwaga. Ke nako ya teko ye kgolo go bao ba tlogo lekwa. Ke yo mongwe wa bao ba ba lakaletšago mahlatse le mahlogonolo. Go na le tše dingwe tše bohlokwa tše ba swanetšego go di hlokomela. Se sengwe sa tšona ke go fetoša maitshwaro a bona, gore ba tle ba kgone go oketša maiteko a bona a go tšwelela dithutong. Ka letšatši le lengwe ke ile ka ya moletlong wo mongwe lefelong la Mmasekitla. Seo ke bego ke botšwa sona ke bagwera ba ka mabapi le mafelo a e be e le nnete. Seo ke se bonego fao se be se nyamiša. Bontši bja batho bao ba tlliego fao ke bašemane le basetsana ba sekolo. Ba be ba enwa le go itshwara gampe. Go bohloko go bona bafsa ba ikepela lebitla le go senya dithuto tša bona, go na le gore ba bale le go itokišetša bokamoso ka go hwetša tsebo. Robert Edwards o re, ge o nyaka go tšwelela o swanetše go šoma ka maatla go seo o se nyakago. Se e tloga e le nnete ya makgonthe a kgodi ya kgokgo, ka gore tsela ya go kgaoletša ga e gona, ge re bolela ka dithuto tša motho. Go bonala go le boima go hlokomela maitshwaro a gago gore o kgone go tšwelela dithutong. Go tše dingwe tše bohlokwa ke go tlogela bjala le meletlwana ye ya go se re selo. Ba bangwe ba dira dilo tše o ka rego letšatši la ka moswane ga le sa le gona.

(Sowetan – 04/10/2002)

PALOMOKA YA KAROLO YA B: [10]

**KAROLO YA C
THUTAPOLELO**

POTŠIŠO 3

3.1 Bala temana ye e latelago gore o tle o kgone go fetola dipotšišo.

Re swanetše go ruta bana ba rena go hlompha phahlo. Ge o ka bona ba thubaka phahlo o ka nama wa hloya pelego. Ka moso ba tla be ba šetše ba re ga ba na ditulo, ga ba na ditafola. Nako e ile ya fihla ya gore barutiši ba gopotše bana ba, go hlompha phahlo. Bana bao ba hlwago ba tsena, ba etšwa ka diphapošing, ke bona gantši ba ba selekago. Motho ga a tsebe gore a ka thibolla ditsebe tša bona bjang. Re swanetše go tloga re kokotela kwešišo le tlhompheo ya phahlo ka ditsebeng tša bona.

3.1.1 Ngwalolla mantšu ao e lego **mathuši** a MAHLANO go tšwa mafokong a a thaletšwego ka mo godimo.

(5)

3.1.2 Dikafoko tše di latelago di tšwa temaneng ya ka godimo, di ngwalolle ka kganetšo.

- (a) Re swanetše.
- (b) Ge o ka bona.
- (c) Ba etšwa ka phapošing.
- (d) Barutiši ba gopotše bana ba.
- (e) Go tloga re kokotela.

(5)

3.2 Bala temana ye o kgone go fetola dipotšišo:

Sepelang, le yeng bophelong bja ba bagolo. Le šetše le godile. Ga go sa na se re ka le rutago sona, go šetše fela gore le ithute seng sa lena. Sepelang le ye go šoma gore le age malapa a lena.

3.2.1 Temaneng ya ka godimo go tšweleditšwe medirišo ye e latelago:

- (a) Modirišotaelo
- (b) Modirišogore
- (c) Modirišogo

Ngwalolla dikarolo tše e lego **medirišo** o be o di lebantšhe le medirišo ye o e filwego.

(3)

3.2.2 Šomiša mantšu a e lego **mašalašala** go tšwa temaneng ya ka godimo go hlama mafoko a makopana.

(2)

[15]

POTŠIŠO 4

4.1 Bala temana ye gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Naa molato ke wa mang? Dikotsi tše di diregago ka mehla mo lefaseng la gešo ga di amogelege. Batho ba otlela ka lebelo le le sego molaong. Bao ba dirago taba ye ga ba bone mathata ao ba a hlolago. O ka makala gore letswalo la motho le ile kae? Batho ba swanetše go romelwa kgolegong nako ye telele. Batho ba mohuta wo ga ba nyakege setšhabeng. Maloba fa, pese e wetše ka nokeng ka lebaka la baotlledi ba mohuta wo.

4.1.1 Mantšu a a thaletšwego ke **mahlathi**, a šomiše mafokong a go kwagala go laetša ge o a kwešiša.

(3)

4.1.2 Šomiša mantšu a a latelago mafokong ka sebopego sa nyenyefatšo ya go laetša **lenyatšo**: molato; motho; mathata; letswalo.

(4)

4.1.3 Ngwalolla dikafoko tše ka lebaka la letlago:

- (a) Batho ba otlela ka lebelo.
- (b) Letswalo la motho le ile kae?
- (c) Batho ba romelwa kgolegong.

(3)

4.2 Bala temana ye o tsebe go fetola dipotšišo:

Aowi, ngwaga wo wona re tla hloka le ga e le pudi ya leleme le le tala. Le go rotha ga se ya ka ya rotha. Mmallo! re tla bona re dirile bjang? Go no re tuu!! gwa se be le lerotholodi le tee? Re šetše re gopotše tududuu!! ya pula. Dinoka tšona di itše ngoo ... ga di na meetse.

- 4.2.1 Leekiši le, 'itšhuu!!' le laetša go kwa bohloko ga mabaka a go ikhwetšwago go ona. Efa tlhalešo ya maekiši a a latelago go ya ka moo a šomišitšwego ka gona mo temaneng: ngoo!, tuu!, tududuu!! (3)
- 4.2.2 Efa mantšu a MABEDI ao e lego **malahlelwa** go tšwa temanang ya ka godimo. (2)

[15]

POTŠIŠO 5

- 5.1 Ngwalolla mafoko a gomme o šomiše maswaodikga, le ditlhaka tše dikgolo mo go swanetšego. (Thalela mo o lokišitšego)
- Ge a fihla o tla tloga le ba ba latelago matome a na le mokgadi le bana. A naa ba tla dumela. (5)
- 5.2 Lokiša mafoko a a latelago mo go nago le phošo ya mopeleto ka go a ngwalolla.
- 5.2.1 Basetsana ba jele naama ba e fetša. (1)
- 5.2.2 Ba swere ke mobušo wa go loka. (2)
- 5.2.3 Ba swere mofago wo montšhi. (2)

[10]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: [40]

PALOMOKA: 75